

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/179335>

Please be advised that this information was generated on 2019-01-24 and may be subject to change.

11. Een paradijs voor partijen

Nederland en zijn kleine politieke partijen

Koen Vossen

Nederland is traditioneel een land met veel politieke partijen. Al voor de Tweede Wereldoorlog telde de Tweede Kamer steeds minimaal tien en maximaal zeventien verschillende fracties. Na 1945 lag het aantal fracties aanvankelijk iets lager, om vanaf de jaren zestig weer tot vooroorlogse hoogten te stijgen. Aan de vooravond van de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 telde de Tweede Kamer wederom zeventien fracties, waarvan er overigens vijf het gevolg waren van afsplitsingen. Na de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 is het aantal fracties weer gedaald naar dertien. Omdat het niet alle partijen lukt om de Tweede Kamer te halen, ligt het aantal partijen dat deelneemt aan de verkiezingen nog hoger. In 2017 deden 28 partijen een gooi naar een of meer zetels, het hoogste aantal sinds 1981. Het record stamt nog steeds uit 1933, toen maar liefst 54 partijen aan de verkiezingen deelnamen.¹

De verklaring voor dit Nederlandse enthousiasme om politieke partijen op te richten is simpel. Om een zetel in de Tweede Kamer te verkrijgen is het voldoende om de zogenaamde kiesdrempel te halen: dit is het totaal aantal uitgebrachte stemmen gedeeld door het aantal Kamerzetels (sinds 1956: 150). In de praktijk betekent dit een percentage van 0,67, hetgeen afhankelijk van de opkomst neerkomt op tussen de circa 60.000 en 75.000 stemmen. Bij de invoering van het algemeen kiesrecht en het stelsel van evenredige vertegenwoordiging in 1917 was bewust voor een zeer lage kiesdrempel gekozen om ook onafhankelijke kandidaten een kans te geven om in de Tweede Kamer te komen. Dat zou de kwaliteit van het parlement ten goede komen, zo dachten vooral de Nederlandse liberalen die weinig ophadden met de fractiediscipline van de sociaaldemocraten en confessionelen.² Om die reden werden er weinig voorwaarden aan verkiezingsdeelname gesteld. Pas na de 'verkiezingen van de 54 partijen' in 1933 werd overgegaan tot invoering van een waarborgsom, die partijen kwijtrafen als ze de kiesdrempel niet halen. Een drastische verhoging van de kiesdrempel naar bijvoorbeeld 5 procent is nooit serieus overwogen. Vrij breed gedeeld is de overtuiging dat een hoge kiesdrempel onrechtvaardig zou zijn tegenover kleinere minderheden.³

De lage kiesdrempel heeft de representativiteit van het parlement wellicht vergroot: zelfs kleine minderheden weten zich vaak vertegenwoordigd terwijl

er ook weinig stemmen verloren gaan. Maar of, zoals de liberalen wensten, ook de kwaliteit van het parlement omhoog is gegaan door de vele nieuwe partijen is nog maar de vraag. Aangezien alle fracties recht hebben op spreek-tijd zijn vergaderingen van de Tweede Kamer een lange zit geworden. Al deze fracties willen zich bovendien graag profileren, wat vooral in de laatste decennia heeft geleid tot een stortvloed aan Kamervragen en spoeddebatten. Vooral nieuwe fracties, zoals het Algemeen Ouderen Verbond, de Lijst Pim Fortuyn of de Nederlandse Middenstandspartij, hebben zich bovendien vooral onderscheiden door hun amateurisme en onderlinge conflicten. Partijen dienen bovendien steeds rekening te houden met afsplitsingen, wat hun neiging om impopulaire beslissingen te nemen of compromissen te sluiten kan inperken.

Een voordeel van de lage kiesdrempel is echter wel dat Nederland een laboratorium is geworden voor nieuwe politieke initiatieven die soms later in het buitenland navolging krijgen. Zo is Nederland het eerste land waarin een partij die zich specifiek richt op dierenwelzijn in het parlement is gekomen. Met haar tot vijf zetels gegroeide fractie in de Tweede Kamer is de Partij voor de Dieren erin geslaagd het thema hoger op de politieke agenda te krijgen. Ook partijen die zich specifiek richten op oudere kiezers hebben in Nederland al vroeg voet aan de grond gekregen. In 2017 heeft 50PLUS 3,1 procent van de stemmen gekregen. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 is er met DENK voor het eerst een partij in het parlement gekomen die zich specifiek richt op niet-westerse allochtone kiezers. De partij haalde 2,1 procent van de stemmen. Een andere nieuwkomer die de kiesdrempel haalde is het Forum voor Democratie, dat zich vooral sterk maakt voor meer directe democratie en het doorbreken van de macht van wat zij het 'partijkartel' noemt. Andere politieke experimenten, die echter niet over de kiesdrempel kwamen, waren in 2017 de Partij voor Niet Stemmers, die beloofde om namens de niet-stemmers in het parlement niets te doen, en GeenPeil, waarvan de gekozen Kamerleden bij stemmingen in de Tweede Kamer steeds direct de leden van hun partij raadplegen.

De opvallendste ontwikkeling in het Nederlandse partijenlandschap is dat het onderscheid tussen grote en kleine partijen zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin minder groot is geworden. Tot in de 21e eeuw bestond er een helder onderscheid tussen enerzijds de grote partijen – de christendemocraten, liberalen en sociaaldemocraten – die niet alleen de meeste stemmen haalden maar ook de regering vormden, en anderzijds de kleine partijen, die enkele procenten van de stemmen haalden en in de Tweede Kamer duidelijk minder invloed hadden. Slechts een enkele nieuwkomer lukte het om meer dan enige indirecte invloed te krijgen. Meestal was die invloed van korte

duur: alleen D66 wist zich voor 2000 een blijvende plek naast de grote drie in de Tweede Kamer en verschillende keren in de regering te verwerven.

Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 hebben de vroegere grote drie – VVD, CDA en PvdA – gezamenlijk echter nog maar 39,4 procent van de stemmen gekregen. Daarmee heeft zich een trend voortgezet die al sinds 2002 zichtbaar is, namelijk de tanende machtspositie van deze partijen. Tegelijk zijn de kleine partijen groter geworden. Het aantal partijen dat meer dan 5 procent van de stemmen haalt, is duidelijk toegenomen: in 1989 en 1994 hadden maar vier partijen meer dan 5 procent, in 2002 was dit aantal gestegen tot zeven. Ook in 2017 hebben zeven partijen de in Duitsland geldende kiesdrempel oversteegen.

Maar ook in kwalitatieve zin is het onderscheid tussen kleine en grote partijen minder duidelijk. Waar kleine partijen zich in het verleden tevreden moesten stellen met het uitdragen van de eigen boodschap en het uitoefenen van enige indirecte invloed, hebben veel ervan tegenwoordig een zekere machtspositie gekregen. Door de tanende machtspositie van de klassieke grote partijen is het vinden van meerderheden steeds moeilijker geworden, waardoor ook voorheen genegeerde kleinere partijen kans hebben om invloed uit te oefenen. Zo heeft GroenLinks nog geen regeringsverantwoordelijkheid gedragen, maar heeft zij als constructieve oppositiepartij wel veel invloed weten uit te oefenen in de kabinetten-Rutte I en II. De PVV heeft als gedoogpartner in het kabinet-Rutte I meegeschreven aan het regeerprogramma. De Lijst Pim Fortuyn en de ChristenUnie hebben daadwerkelijk deelgenomen aan coalities en ministers geleverd, al was dat in het geval van de LPF van korte duur. De SP acteert in de landelijke politiek als een klassieke oppositiepartij en laat zich zelden verleiden tot compromissen met regeringspartijen. Op lokaal niveau, zoals in Amsterdam, Utrecht en Nijmegen, neemt de partij echter wel deel aan het gemeentebestuur.

Zelfs de SGP wordt tegenwoordig dikwijls betrokken bij onderhandelingen. In het verleden gold de orthodox protestantse partij met haar twee à drie zetels als een kleine stabiele kracht in het parlement, maar haar invloed op het regeringsbeleid was uiterst gering. In de kabinetten-Rutte I en Rutte II kon de partij echter meermaals mee onderhandelen omdat zij nodig bleek te zijn voor een meerderheid. Daarentegen lijkt de invloed van de Partij voor de Dieren en 50PLUS vooralsnog vooral indirect te zijn geweest; beide partijen hebben door hun aanwezigheid het door hen gepropageerde onderwerp – respectievelijk dierenwelzijn en ouderenbelangen – hoger op de agenda weten te krijgen.

Al met al heeft zich bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 een trend doorgezet die al langer zichtbaar was. Deze ontwikkeling is de transformatie van het Nederlands partijstelsel van een stelsel met een paar grote,

relevante partijen en een serie kleine irrelevante partijen naar een stelsel met een hele serie middelgrote en kleine partijen, waarvan er geen enkele meer zomaar genegeerd kan worden. De Nederlandse politiek is daardoor wellicht taaier maar ook een stuk toegankelijker en responsiever geworden: politieke invloed is niet meer afhankelijk van het lidmaatschap van enkele grote partijen, en ontwikkelingen in de maatschappij vinden vrij snel hun weg naar het politieke centrum. Zo bekeken is Nederland niet alleen door zijn lage kiesdrempel een paradijs voor nieuwe partijen. Hierna worden de drie partijen voorgesteld die bij de afgelopen twee verkiezingen in de Tweede Kamer zijn gekomen: 50PLUS (2012, 2017), DENK (2017) en het Forum voor Democratie (2017).

Op de bres voor de ouderen: 50PLUS

De in 2011 opgerichte partij 50PLUS heeft zich ten doel gesteld de belangen van vijftigplussers te behartigen. Hoewel de partij nooit bestuursverantwoordelijkheid heeft gedragen, is zij met vier zetels (3,1 procent) in de Tweede Kamer, twee zetels in de Eerste Kamer en vertegenwoordigers in alle Provinciale Staten (met uitzondering van Groningen) een tamelijk stabiele factor in het Nederlandse politieke landschap geworden.

50PLUS is niet de eerste Nederlandse politieke partij die opkomt voor de belangen van oudere kiezers. In 1994 waren al twee ouderenpartijen erin geslaagd in de Tweede Kamer te komen: de Politieke Unie 55+ en het Algemeen Ouderen Verbond. Eerstgenoemde partij behaalde één zetel (0,8 procent), terwijl het AOV zelfs zes zetels (3,6 procent) in de wacht had weten te slepen. De partijen profiteerden van bezuinigingen op bejaardenhuizen en op voorgenomen bezuinigingen op pensioenen. Door een hele serie onderlinge conflicten konden beide partijen echter nooit een vuist maken en in 1998 verdwenen ze beide uit de Tweede Kamer.⁴ Van enige personele continuïteit tussen deze ouderenpartijen en 50PLUS is echter nauwelijks sprake. Niettemin kent 50PLUS een redelijk lange voorgeschiedenis, die nauw is verbonden met één persoon: Jan Nagel.

De in 1939 geboren Jan Nagel was vanaf het midden van de jaren zestig tot begin jaren negentig een bekende persoon binnen de PvdA. Hij gold als een van de grondleggers van NieuwLinks, een vernieuwingsbeweging binnen de PvdA, was programmamaker bij de VARA, lid van de Eerste Kamer, alsook langdurig lid van het partijbestuur. In 1993 had hij uit onvrede met de lokale politiek in zijn woonplaats Hilversum de lokale partij Leefbaar Hilversum opgericht. Gesterkt door het succes van Leefbaar Hilversum – in

1998 veroverde de partij meer dan een derde van de raadszetels – richtte Nagel in 2001 met enkele andere lokale partijen Leefbaar Nederland op. Als lijsttrekker werd allereerst Pim Fortuyn aangesteld, maar bij nader inzien achtte Nagel hem toch te radicaal. Dat bleek in electoraal opzicht een kostbare beslissing: de door Fortuyn opgerichte LPF behaalde 26 zetels (17,1 procent) tegenover slechts twee (1,6 procent) voor Leefbaar Nederland. Na dit teleurstellende resultaat ging het snel bergafwaarts met Leefbaar Nederland. Gesteund door opiniepeilingen van zijn goede vriend Maurice de Hond bleef Nagel echter geloven in de mogelijkheden van een nieuwe partij die zich tegen de politieke elite richtte. In 2005 richtte hij samen met de bekende misdaadjournalist Peter R. de Vries de Partij voor Rechtvaardigheid, Daadkracht en Vooruitgang (PRDV) op. De PRDV kondigde aan dat zij alleen aan verkiezingen deelnam als een door Maurice de Hond uitgevoerde peiling zou aantonen dat meer dan 40 procent van de kiezers de partij een aanwinst vond.⁵ Dat percentage werd niet gehaald en de PRDV verdween uit beeld. In september 2009 richtte Nagel met enkele metgezellen vervolgens de Onafhankelijke Ouderen en Kinderen Unie op, die formeel de rechtsopvolger was van de PRDV. Al na anderhalf jaar werd de naam veranderd in 50PLUS; op 10 januari 2011 lanceerde Nagel de partij 50PLUS. Formeel werd 50PLUS echter pas op 5 november 2011 opgericht.

De partij maakte een vliegende start. In mei 2011 lukte het de partij dankzij een samenwerkingsverband met de Onafhankelijke Senaatsfractie om een zetel in de Eerste Kamer te krijgen, die werd ingenomen door Jan Nagel. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer van 2012 bracht 1,88 procent van de kiezers een stem uit op de partij (ofwel ruim 178.000 kiezers), goed voor twee zetels. Het verkiezingsprogramma en de campagne waren vooral op ouderen gericht met als speerpunten de verlaging van de pensioenleeftijd naar 65, een verbetering van de koopkracht voor ouderen en een betere en goedkopere zorg. Daarnaast pleitte 50PLUS voor politiek-staatkundige hervormingen (zoals meer referenda en afschaffing van de Eerste Kamer), een streng maar rechtvaardig immigratie- en asielbeleid en progressieve standpunten op het terrein van euthanasie, softdrugsbeleid en milieu.⁶ In de meeste tweedimensionale modellen wordt 50PLUS zowel op de as links-rechts als op de as conservatief-progressief als een centrumpartij gezien met een lichte neiging naar links en progressief.⁷

Fractievoorzitter werd Henk Krol, die ook als lijsttrekker was opgetreden. Als voormalig persvoorlichter van de Tweede Kamerfractie van de VVD tussen 1978 en 1985 was Krol reeds goed bekend met het parlementaire werk. Zijn grootste bekendheid dankte Krol aan zijn strijd voor homomancipatie, onder meer als hoofdredacteur van de *Gay Krant*. De andere

zetel werd ingenomen door Norbert Klein, die eveneens uit de VVD afkomstig was, waar hij diverse functies had bekleed. Ondanks het liberale verleden van zowel Krol als Klein stemde de 50PLUS-fractie in de Tweede Kamer meestal mee met de linkse oppositie als GroenLinks en de SP.⁸ Hoewel 50PLUS vanuit de ouderenbonden weinig steun kreeg, groeide zij intussen als kool. Het ledental van de partij steeg van 1300 begin 2012 tot meer dan 10.000 in januari 2014.⁹ Ook in de peilingen gooide 50PLUS hoge ogen: verschillende peilingen voorspelden dat de partij 7 procent zou kunnen halen. Met groot optimisme kondigde Krol op een algemene ledenvergadering in april 2013 aan dat de partij ook aan de Europese Verkiezingen in 2014 zou gaan deelnemen. Met de gewezen VVD-Europarlementariër Toine Manders als lijsttrekker haalde de partij bij deze verkiezingen 3,7 procent van de stemmen, waarmee zij onder de kiesdrempel bleef steken.

Toch was het een bemoedigend resultaat, zeker gelet op de grote interne conflicten en schandalen die de partij in de voorgaande periode hadden geteisterd en die veel negatieve media-aandacht hadden opgeleverd. Zo was er een heftig, deels in de media uitgevochten conflict ontstaan naar aanleiding van een initiatief van een aantal leden om met een aparte lijst Ouderen Politiek Actief (OPA) deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2014. Het partijbestuur besloot de initiatiefnemers, Dick Schouw en Adriane Hernandez, aanvankelijk te royeren, maar stapte kort daarop zelf op, waarna een nieuw partijbestuur Schouw en Hernandez rehabiliteerde. Tot overmaat van ramp kwam in dezelfde periode ook fractievoorzitter Henk Krol in opspraak. *De Volkskrant* onthulde dat Krol in zijn periode als hoofdredacteur van de *Gay Krant* verzuimd had om pensioenpremies voor zijn medewerkers te betalen. Een uitermate pijnlijke kwestie voor een partij die zich sterk zei te maken voor de belangen van pensioengerechtigden en Krol zag zich dan ook gedwongen om op te stappen. Zijn plaats werd ingenomen door Martine Baay-Timmerman. Tussen Baay en het andere Kamerlid Norbert Klein boterde het echter niet en kort na de Europese Verkiezingen besloot Klein om Baay uit de 50PLUS-fractie te zetten. Het partijbestuur bleef achter Baay staan, waardoor er twee fracties onder de naam 50PLUS optraden. De verwarring werd nog groter toen Baay wegens ziekte weer terugtrad en haar zetel afstond aan de man die zij was opgevolgd, Henk Krol. De breuk met Norbert Klein bleek echter niet meer te lijmen. Waar Krol en Nagel de nadruk van 50PLUS op ouderenbelangen wilden blijven leggen, had Klein plannen om er een bredere volkspartij van te maken, die zich ook op andere terreinen duidelijker durfde te profileren.¹⁰ Uiteindelijk verliet Klein 50PLUS en richtte hij de Vrijzinnige Partij op, waarmee hij in 2017 tevergeefs probeerde in de Kamer te komen.

Onder leiding van Krol en Nagel werd 50PLUS in 2015 weer opgericht. Bij de Provinciale Statenverkiezingen van 18 maart 2015 boekte de door menigeeen al afgeschreven partij een zeer behoorlijk resultaat; 3,4 procent van de stemmen en zetels in alle provincies, met uitzondering van Groningen. Ook bij de diezelfde dag gehouden Waterschapsverkiezingen haalde 50PLUS een aantal zetels. Met Krol wederom als lijsttrekker en een opnieuw vooral op ouderenbelangen gericht verkiezingsprogramma met als titel *Omdat ouderen het niet meer pikken!* nam 50PLUS deel aan de Tweede Kamerverkiezingen van 15 maart 2017.¹¹ De verwachtingen waren wederom hooggespannen, want in veel peilingen was 50PLUS goed voor 7 procent van de stemmen (ofwel meer dan tien zetels). Waarschijnlijk mede door enkele ongelukkige optredens van lijsttrekker Krol werden deze hoge verwachtingen niet geheel waargemaakt. Met 3,1 procent van de stemmen verdubbelde de partij echter haar zeteltal in de Tweede Kamer. Naast Henk Krol namen de voormalige Abvakabo-voorzitter Corrie van Brenk, oud-CDA-staatssecretaris Martin van Rooijen en de voormalige televisiepresentatrice Léonie Sazias zitting in het parlement.

De Tweede Kamerverkiezingen van 2017 hebben aangetoond dat 50PLUS inmiddels een stevige, zij het bescheiden positie in het partijenlandschap heeft veroverd. Gelet op de vele conflicten in de partij en het over het algemeen slechte imago van belangenpartijen, mag dat een klein wonder heten. Hoewel de partij nog steeds wordt geteisterd door interne conflicten, lijkt de toekomst van 50PLUS er redelijk rooskleurig uit te zien. Het ledental van de partij is, na een scherpe daling in 2014, inmiddels redelijk stabiel (6130 leden in januari 2017). Dankzij enkele geldschieters lijkt de partij over een betrekkelijk goed gevulde kas te beschikken.¹² Bovendien heeft 50PLUS zich met succes opgeworpen als mede-eigenaar van thema's die voorlopig niet van de politieke agenda zullen verdwijnen, namelijk de hoogte van pensioenen, de pensioenleeftijd en de ouderenzorg. Vooralsnog heeft dat zowel op nationaal als op provinciaal niveau nog niet geleid tot bestuursverantwoordelijkheid, maar alleen al door haar aanwezigheid dwingt 50PLUS de overige partijen om deze thema's op te pakken.

Een controversiële migrantenpartij: DENK

DENK is de meest succesvolle nieuwkomer in de Tweede Kamer. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 15 maart 2017 heeft de partij 2,06 procent van de stemmen behaald, goed voor drie zetels. Hoewel de partij zich uitdrukkelijk presenteert als een beweging voor alle Nederlanders, dankt

zij deze zetels vooral aan Nederlandse kiezers van Turkse en Marokkaanse komaf. Ook de gekozen parlementariërs hebben een Turkse en Marokkaanse achtergrond. Om die reden wordt DENK dikwijls als een 'migrantenpartij' beschouwd.

De geschiedenis van DENK gaat terug tot 13 november 2014, toen Tunahun Kuzu en Selçuk Öztürk uit de Tweede Kamerfractie van de Partij van de Arbeid werden gezet. Kort daarvoor hadden beide in 2012 gekozen Kamerleden harde kritiek geuit op het integratiebeleid van Lodewijk Asscher, de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en eveneens pvdA'er. De voornaamste reden voor hun kritiek is dat Asscher enkele conservatieve religieuze Turkse organisaties, zoals Milli Görüs, scherper in de gaten wilde gaan houden omdat zij de integratie van Turkse Nederlanders zouden tegenwerken. Öztürk en Kuzu, beiden zelf van Turkse afkomst, meenden dat deze organisaties juist een belangrijke rol spelen in het tegengaan van radicalisering en zij verweten Asscher dat hij met zijn beleid de tegenstellingen juist zou verscherpen. De twee pvdA-kamerleden weigerden zich dan ook nog langer achter de pvdA-minister te scharen, waarna een breuk onvermijdelijk werd. Kuzu en Öztürk besloten daarop als tweemansfractie in de Tweede Kamer te blijven en aan een nieuwe politieke partij te werken.¹³

Op 9 februari 2015 presenteerden Kuzu en Öztürk officieel hun nieuwe beweging, genaamd DENK. De naam verwijst zowel naar het Nederlandse werkwoord denken als naar het Turkse woord voor gelijkheid. De strijd voor gelijkheid betekent voor de partij vooral strijd tegen racisme en discriminatie, en acceptatie van diversiteit. Niet integratie maar wederzijdse acceptatie moet voortaan de leidraad worden in de multiculturele samenleving die de partij voorstaat. De oprichting van DENK is volgens Kuzu en Öztürk nodig om een tegenwicht te bieden aan de verharding, verruwing en verrechtsing van de politiek die met de opkomst van Fortuyn in 2002 zou zijn ingezet. Vooral Nederlanders met een migratieachtergrond zijn volgens DENK slachtoffer van het nieuwe politieke klimaat geworden en dreigen daarom alle vertrouwen in de politiek te verliezen.¹⁴

DENK is niet de eerste partij die zich specifiek op kiesgerechtigden met een migratieachtergrond richt. Vanaf het begin maakt DENK echter een meer professionele indruk dan weinig succesvolle voorgangers als de Vooruitstrevende Minderheden Partij en de Solide Multiculturele Partij. In betrekkelijk korte tijd slaagde DENK erin om een solide partijorganisatie op te bouwen met een wetenschappelijk bureau (STATERA, het Latijnse woord voor balans), een jongerenbeweging (OPPOSITIE) en een eigen partijkantoor in Rotterdam. Ruim een jaar na de officiële oprichting heeft de partij al meer dan 2000 leden.

Over publiciteit heeft de partij evenmin te klagen. Vanaf het begin lag de partij onder het vergrootglas van conservatieve media als *De Telegraaf* en *PowNews* die de partij ervan verdachten al te nauwe banden met de AK-Partij van de Turkse president Recep Tayyip Erdoğan te onderhouden. DENK zou fungeren als de 'lange arm van Ankara' in de Tweede Kamer.¹⁵ Voor VVD-Tweede Kamerlid Ockje Tellegen waren de verdachtmakingen reden om te pleiten voor een extra screening van Kuzu en Öztürk. Hoewel DENK zeer terughoudend is in haar commentaar op in Turkije gevoelige thema's (zoals de Armeense genocide en de autocratische neigingen van Erdoğan) bestaat er vooralsnog weinig bewijs voor een innige relatie tussen DENK en het regime van Erdoğan.

De media-aandacht nam verder toe toen in het voorjaar van 2016 twee in Nederland bekende persoonlijkheden zich bij de partij aansloten; Farid Azarkan, voormalig voorzitter van het Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders en de televisiepresentatrice van Surinaamse komaf Sylvana Simons. Met de komst van Azarkan en Simons verloor de partij zich enigszins van het stigma van 'Turkenpartij', waardoor ze een groter segment van het electoraat kon bedienen. Verschillende Nederlanders met een Surinaamse en Marokkaanse achtergrond sloten zich aan bij DENK. Ook in de Tweede Kamer richtte de DENK-fractie zich, blijkens een analyse van de politicoloog Simon Otjes, minder op specifiek Marokkaans-Turkse belangen en meer op het bredere thema antiracisme.¹⁶ Ondanks deze verbreding bleef de partij onverminderd zeer omstreden. Vooral de mediagenieke Simons werd het doelwit van een ware haatcampagne, onder meer vanwege haar kritiek op de Zwarte Piet-traditie. Simons, die op een gegeven moment zelfs beveiliging kreeg, deed aangifte tegen een aantal van haar kwelgeesten. Uiteindelijk zou de Amsterdamse rechtbank 22 van hen veroordelen met geldboetes en werkstraffen.

DENK wist daarnaast veel publiciteit te genereren door haar offensieve politieke strategie. Zo keerden Kuzu en Öztürk zich in de Tweede Kamer in felle bewoordingen tegen Geert Wilders, die ze met een tumor vergeleken en wiens opkomst hen deed denken aan die van Adolf Hitler. Maar ook Tweede Kamerleden met een Turkse en Marokkaanse achtergrond kregen de wind van voren omdat zij de belangen van hun achterban zouden verwaarlozen. Om dit aan te tonen vroeg de DENK-fractie verschillende malen een hoofdelijke stemming aan als er een voor migranten relevant thema aan bod kwam, om vervolgens het stemgedrag van de bewuste Kamerleden op de gevoelige plaat vast te leggen. Via sociale media verspreide DENK daarnaast zelfgemaakte filmpjes waarin ze onder meer van leer trok tegen de gevestigde media in Nederland, die als poortwachters van de gevestigde orde zouden

dienen. Ook bleek de partij gebruik te maken van trolls, zogenaamde nep-accounts om politieke tegenstanders te bestrijden.¹⁷ Deze offensieve strategie leverde DENK al snel het verwijt op dat zij als een soort PVV voor migranten op zou treden en daardoor tegenstellingen alleen maar aanscherpt.¹⁸

In ideologisch opzicht richt de partij zich vooral op het formuleren van een meer inclusief soort burgerschapsideaal, waarin mensen verschillende identiteiten en loyaliteiten kunnen combineren. De samenhang in de samenleving wordt gevormd door de acceptatie van de Grondwet en de daarbij behorende rechten en plichten. In dit burgerschapsnationalisme wordt diversiteit als een waardevol gegeven geaccepteerd, terwijl iedere vorm van racisme, xenofobie en segregatie sterk wordt bestreden. In het op 14 november 2016 gepresenteerde verkiezingsprogramma vormt de strijd tegen institutioneel racisme en discriminatie dan ook de hoofdmoot. Er moeten meer diversiteitsquota komen 'voor vrouwen, mensen met een migratieachtergrond en mensen met een beperking', maar ook een racismepolitie, bestaande uit duizend agenten. Om haar ideaal van burgerschapsnationalisme te bereiken acht de partij een zekere mate van heropvoeding nodig. Zo moeten de zwarte bladzijden uit het Nederlandse verleden, zoals de slavernij, meer aandacht krijgen en moet ook niet geschroomd worden om sommige straatnamen die problematische herinneringen aan het Nederlandse koloniaal verleden oproepen te veranderen. Op andere beleidsterreinen, zoals duurzaamheid, gezondheidszorg, onderwijs en het belastingsysteem, laat de partij zich kennen als een linkse, progressieve partij.¹⁹ In politicologische modellen van het Nederlandse politieke spectrum wordt DENK dan ook in de buurt van GroenLinks en de PvdA geplaatst.

Niet lang na de presentatie van het verkiezingsprogramma besloot Sylvana Simons geheel onverwachts uit de partij te stappen. Bij nader inzien kon Simons zich moeilijk vinden in de offensieve strategie van DENK, terwijl ze binnen de partij ook te weinig steun ervoer in haar strijd voor gelijke rechten voor vrouwen en homo's. Samen met Ian van der Kooye, de campagneleider van DENK, besloot Simons de nieuwe partij Artikel 1 op te richten, genoemd naar het gelijkheids- en anti-discriminatieprincipe in de Nederlandse Grondwet. Met deze partij hoopte zij met meer succes de strijd tegen racisme en discriminatie te voeren. Hoewel de partij populair was in wijken met een grote Surinaamse populatie, zoals Amsterdam-Zuidoost, haalde Artikel 1 bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017 niet de kiesdrempel. Wel won Simons kort na de verkiezingen een door DENK tegen haar aangespannen proces wegens contractbreuk.

Na het verrassende vertrek van Simons werd DENK aan de vooravond van de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017 opnieuw in grote verlegenheid gebracht. De reden was dit keer een hoogoplopend conflict tussen

Nederland en Turkije naar aanleiding van de weigering van de Nederlandse regering om Turkse bewindslieden in Nederland toe te laten om campagne te voeren voor een omstreden Turks referendum. De Turkse minister van Familiezaken die ondanks het verbod naar Rotterdam was afgereisd, werd als ongewenste vreemdeling het land uitgezet. De Turkse president Erdoğan reageerde woedend en beschuldigde Nederland onder meer van fascistische praktijken. DENK had er zichtbaar moeite mee om een kant te kiezen in het conflict en hield zich op de vlakte.

Welke invloed de affaire-Simons en het Turks-Nederlandse conflict hebben gehad op het uiteindelijke resultaat van DENK bij de verkiezingen is moeilijk vast te stellen. Zeker is dat de partij haar stemmen vooral heeft gehaald onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Dit blijkt onder meer uit de goede resultaten in stadswijken waar veel Turkse en Marokkaanse Nederlanders wonen, zoals in Amsterdam Nieuw-West, de Haagse Schilderswijk en Rotterdam-Zuid.²⁰ In steden als Rotterdam en Den Haag heeft DENK zelfs een beter resultaat geboekt dan de PvdA, de partij die traditioneel veel Marokkaans-Nederlandse en Turks-Nederlandse stemmen trekt. Met 2,1 procent van de stemmen heeft DENK drie zetels in de Tweede Kamer veroverd. Deze zetels worden ingenomen door Tunahun Kuzu, Selcuk Öztürk en Farid Azarkan.

Hoewel DENK vooralsnog niet als een mogelijke coalitiepartij wordt beschouwd, lijkt de toekomst anno 2017 redelijk rooskleurig. In februari 2017 telt de beweging inmiddels meer dan 3600 leden en heeft zij al enkele afdelingen in het land, onder meer in Utrecht en Breda. Het ledental lijkt vooral te bestaan uit hoger opgeleide, in Nederland geboren twintigers en dertigers van Turkse en Marokkaanse afkomst.²¹ De partij is voornemens om deel te nemen aan de gemeenteraadsverkiezingen in enkele steden in 2018. De kans dat DENK dan wederom meerdere zetels in de wacht zal slepen is bijzonder groot. De vraag is wel of de partij zich vooral zal opwerpen als belangenbehartiger voor een overwegend conservatieve islamitische achterban of dat zij zich wil blijven verbreden tot een progressieve, antiracistische beweging voor alle Nederlanders.

Uitdager van het politieke kartel: Forum voor Democratie

Met twee zetels is het Forum voor Democratie (FVD) op het moment de kleinste fractie in de Tweede Kamer. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 15 maart 2017 heeft deze nieuwe partij 1,8 procent van de stemmen behaald. De fractie van het Forum voor Democratie bestaat uit de publicist en fractievoorzitter Thierry Baudet en de advocaat Theo Hiddema. Beiden

genieten al enige jaren bekendheid als flamboyante en uitgesproken mediapersoonlijkheden. De voornaamste speerpunten van de partij zijn een vernieuwing van het politieke bestel, onder meer middels referenda, een strenger immigratiebeleid, minder bevoegdheden voor de Europese Unie en een versterking van de nationale identiteit en cultuur.

Als politieke partij is het Forum voor Democratie op 22 september 2016 opgericht, maar als denktank bestaat het dan al ruim een jaar. Drijvende kracht achter zowel denktank als partij is Thierry Baudet, een historicus en jurist die al enkele jaren naam maakt als publicist en opiniemaker. Geïnspireerd door Britse conservatieven als Roger Scruton en Theodore Dalrymple is Baudet tot de overtuiging gekomen dat ook Nederland dankzij falende elites ten prooi is gevallen aan een culturele, morele en politieke crisis. Een belangrijke oorzaak van deze crisis is wat Baudet 'oikofobie' noemt, een ziekelijke afkeer van de eigen cultuur, tradities en geschiedenis, die zich onder meer zou manifesteren in een sterk cultuurrelativisme, een slap immigratiebeleid en de geestdriftige omarming van de Europese Unie.²²

De Europese Unie werd het belangrijkste mikpunt van Baudets kritiek omdat zij als een zielloze technocratische organisatie onverenigbaar zou zijn met de nationale rechtstaat en democratie.²³ Begin 2013 riep Baudet op tot een referendum over de positie van Nederland in de EU. Gesteund door enkele intellectuelen en politici met uiteenlopende politieke achtergronden lukte het Baudet om de kwestie als 'burgerinitiatief' op de agenda van de Tweede Kamer te krijgen. De Tweede Kamer stemde uiteindelijk tegen een dergelijk referendum, maar Baudet mocht als initiatiefnemer wel de Tweede Kamer toespreken. Een tweede kans deed zich voor toen in juli 2015 de Wet Raadgevend Referendum van kracht werd. Deze maakte het mogelijk om op verzoek van de bevolking een raadgevend referendum te houden, als er meer dan 30.000 handtekeningen zijn verzameld.

Met zijn in september opgerichte denktank Forum voor Democratie sloot Baudet zich aan bij het actiecomité GeenPeil, dat ijverde voor een referendum over de associatieovereenkomst tussen de EU en Oekraïne. Onder meer dankzij de steun van weblog GeenStijl lukte het GeenPeil om voldoende handtekeningen binnen te halen om een referendum te organiseren. Het op 6 april 2016 gehouden referendum werd een groot succes voor Baudet en de zijnen: 61 procent van de opgekomen kiezers (opkomst: 32,3 procent) stemde tegen het verdrag. Op de avond van de uitslag kondigde Baudet al aan dat hij met zijn Forum voor Democratie gaat ijveren voor meer referenda, zonder dat hij zich echter aan een specifieke politieke partij wilde verbinden. Wel schreef hij samen met de Leidse hoogleraar Rechtsgeleerdheid Paul Cliteur in opdracht van de PVV een rapport over directe democratie.²⁴

Kort nadat zij het rapport presenteerden verraste Baudet vriend en vijand door aan te kondigen met het Forum voor Democratie te gaan deelnemen aan de Tweede Kamerverkiezingen. Volgens Baudet lag de weigering van de regering om de uitslag van het referendum te respecteren ten grondslag aan zijn besluit. Daarnaast wil Baudet de strijd aanbinden met het Nederlandse 'partijkartel', de kleine groep actieve leden van de gevestigde partijen die alle macht in handen hebben en de baantjes verdelen in regering, parlement, openbaar bestuur en culturele instanties.²⁵ Met de invoering van veel bindende referenda, maar ook door de benoeming van partijloze bestuurders hoopt het FVD de democratie te redden uit de handen van dit kartel en een nieuwe elite te creëren. Een van de onderwerpen die volgens het Forum aan de bevolking zouden moeten worden voorgelegd, is het lidmaatschap van de Europese Unie en het Schengenverdrag. De partij is zelf voor een vertrek uit zowel de Europese Unie als de euro.²⁶ Voorts wil het Forum een streng migratiebeleid, een restrictieve asielpolitiek en een minder soepele sociale zekerheid voor migranten. Anders dan de PVV richt het FVD zich minder specifiek op de islam. De overige standpunten van het Forum zijn een mengeling van conservatieve standpunten op het gebied van cultuurbeleid, onderwijs, defensie en veiligheid en liberale standpunten op het gebied van economie, bureaucratie en belastingen, en betrekkelijk progressieve standpunten op het terrein van softdrugs, privacywetgeving en duurzaamheid. Met betrekking tot het buitenlandse beleid wil het Forum een meer nuchtere omgang met Rusland en meer terughoudendheid met betrekking tot het Midden-Oosten.²⁷

Met het programma onderscheidt het Forum voor Democratie zich op het eerste gezicht niet zo erg van de PVV, de door PVV-dissidenten opgerichte partij VoorNederland en het eveneens tot partij getransformeerde actiecomité GeenPeil. Toch weet het Forum al vrij snel behoorlijk wat leden te trekken: na een maand zijn het er 700 en begin 2017 3000.²⁸ De toestroom van leden en de populariteit van de partij op Twitter en Facebook sterkten Baudet in de overtuiging dat zijn partij rond de 5 procent van de stemmen moet kunnen halen. Hij heeft zich bovendien verzekerd van de steun van enkele prominente Nederlanders, zoals zijn promotor Paul Cliteur, de hoogleraar geschiedtheorie Frank Ankersmit en de hoogleraar corporate governance Paul Frentrop. Meest opvallende naam op de kandidatenlijst die Baudet eind december 2016 bekendmaakte, is echter de advocaat Theo Hiddema, die de tweede plaats kreeg toebedeeld. Met zijn dwarse opvattingen en aparte gevoel voor humor is Hiddema al enige jaren een graag geziene gast in talkshows.

Hoewel Baudet als nieuwkomer niet mocht deelnemen aan de verkiezingsdebatten op de televisie, wist hij in de weken voor de verkiezingen

behoorlijk wat publiciteit te genereren. Kritiek was er onder meer vanwege zijn opmerking dat immigratie voor een 'homeopathische verdunning van de Nederlandse bevolking' zou zorgen. Baudet ontkende evenwel dat de opmerking racistisch bedoeld was en beschuldigde tegenstanders van het moedwillig demoniseren van zijn partij. Ook moest Baudet zich meermaals verantwoorden voor enkele als seksistisch bestempelde uitspraken.²⁹

De uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen was een opsteker voor het Forum voor Democratie. Weliswaar werd de door Baudet voorspelde 5 procent bij lange na niet gehaald, maar met 1,8 procent van de stemmen wist het Forum als enige van de rechtse nieuwkomers de kiesdrempel te halen. Waar het Forum zijn stemmen vandaan haalde, is zonder nader onderzoek niet precies vast te stellen. De goede resultaten die het Forum boekte in pvv-bolwerken als Volendam, Den Helder en enkele gemeenten in Zuid-Limburg lijken erop te wijzen dat een deel van de kiezers afkomstig is van de pvv. In andere gemeenten met veel pvv-stemmers, zoals Rotterdam of het Noord-Brabantse Rucphen, scoorde het Forum echter niet bovengemiddeld.³⁰ Ook de veronderstelling dat Baudet grote populariteit geniet onder de hoger opgeleide en jongere rechtse kiezers is vooralsnog niet stevig onderbouwd.

Met het behalen van de kiesdrempel heeft het Forum voor Democratie een belangrijke eerste horde genomen. Een directe bedreiging voor het door Baudet gehekelde partijkartel is de partij nog niet, maar wel is het Forum de voornaamste uitdager geworden van de steeds sterker geïsoleerde pvv. In de Tweede Kamer weten Baudet en Hiddema direct de aandacht op zich te vestigen met hun eigenzinnige optreden. Zo houdt Baudet zijn maidenspeech deels in het Latijn (en heeft hij zijn vleugel naar zijn werk-kamer op het Binnenhof laten brengen). Afgaande op de berichtgeving op de website van de partij groeit het Forum nog steeds als kool; in mei 2017 heeft de partij volgens eigen zeggen reeds 7000 leden. Ook is een jongerenorganisatie opgezet, de JFVD, die ook al 3000 leden zou tellen. De partij heeft aangekondigd te willen gaan deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen van 2018. In Rotterdam is om die reden een samenwerkingsverband gesloten met Leefbaar Rotterdam. Zoals bij vrijwel iedere nieuwe partij is gebleken, zal deze snelle groei waarschijnlijk ook voor interne spanningen zorgen. De volgende horde voor het FVD zal de vraag zijn of zij de eenheid van de partij zal weten te bewaren.

11. Een paradijs voor partijen

1. K. Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland* (Amsterdam 2003).
2. J. Loots, *Voor het volk, van het volk. Van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging in Nederland* (Amsterdam 2004).
3. H. Daalder, 'Extreme proportional representation. The Dutch experience' in: S.E. Finer (red.), *Adversary Politics and Electoral Reform* (Londen 1975) p. 223-248.

4. V.P. van Stipdonk en J.J.M. van Holsteyn, 'Wat ouderen verbond: verklaringen voor het succes van een nieuwe partij' in: *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1995* (Groningen 1996) p. 127-148.
5. S. Otjes, 'Een kat met negen levens. De politieke carrière van Jan Nagel', *De Hofvijver* 3 (28 oktober 2013) nr. 35.
6. '50 PLUSpunten: Verkiezingsprogramma 2012-2017'.
7. Bijv. S. Otjes en T. Louwerse, 'Het Kieskompas voor Europa. Best redelijk', *Stukroodvlees* (19 mei 2014) <http://stukroodvlees.nl/het-kieskompas-voor-europa-best-redelijk/>.
8. S. Otjes, 'Waarom 50PLUS moet blijven bestaan', *Blog Simon Otjes* (7 oktober 2013) <http://blog.simonotjes.nl/?p=1887>.
9. Vgl. de gegevens ledentallen politieke partijen van Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
10. Over alle verwickelingen: 'Historische weeffouten 50PLUS', *Gooi en Eemlander* (2 november 2013); 'Wat moet 50PLUS met driftige heren?', *NRC Handelsblad* (28 maart 2014); 'Jan Nagel laat zijn 50PLUS-droom niet varen', *de Volkskrant* (10 juni 2014); 'Nieuw seizoen 50PLUS-soap is begonnen', *Het Parool* (18 oktober 2014).
11. 'Omdat ouderen het niet meer pikken! Verkiezingsprogramma 2017-2021'.
12. 'Overzicht giften en schulden Tweede Kamerverkiezingen van 2015 tot 23 februari 2017. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties' (9 maart 2017), <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-binnenlandse-zaken-en-koninkrijksrelaties/documenten/publicaties/2017/03/08/overzicht-giften-en-schulden-politieke-partijen-tweede-kamerverkiezingen>.
13. Koen Vossen, "'Wij zijn geen stemvee.' De opkomst van DENK", *De Groene Amsterdammer* (8 december 2016).
14. 'Politiek Manifest DENK, februari 2015'.
15. O.a. Niels Rigter, 'In de geest van Ankara', *De Telegraaf* (23 september 2015).
16. S. Otjes, 'De verbreding van DENK', *StukRoodVlees* (24 mei 2016).
17. 'Hoe DENK met "trollen" politieke tegenstanders monddood probeert te maken', *NRC Handelsblad* (10 februari 2017).
18. Peter Wierenga, 'DENK heeft wel erg goed naar Wilders gekeken', *de Volkskrant* (8 oktober 2016); Thijs Niemantsverdriet, 'De schandpaal van DENK kan best succes hebben', *NRC Handelsblad* (18 juni 2016); Thijs Niemantsverdriet, 'DENK: profileer je als slachtoffer en sla hard terug', *NRC Handelsblad* (29 april 2016).
19. *DENkend aan Nederland. Verkiezingsprogramma DENK 2017*.
20. Charlotte Huisman, 'Hoe in één wijk de PVV en DENK de grootste werden', *de Volkskrant* (18 maart 2017); 'Waar wonen DENK- en PVV-stemmers naast elkaar?', www.nos.nl (31 maart 2017).
21. Vossen, "'Wij zijn geen stemvee.'"
22. T. Baudet, *Oikofobie, de angst voor het eigene* (Amsterdam 2013).
23. T. Baudet, *De aanval op de natiestaat* (Amsterdam 2012).

24. 'Echte Democratie. Onderzoeksrapport Forum voor Democratie', september 2016.
25. T. Baudet en P. Cliteur, *Breek het partijkartel! De noodzaak van referenda* (Amsterdam 2016).
26. 'Waarom Forum voor Democratie fundamenteel verschilt van VNL en Geen-Peil', website Forum voor Democratie (16 december 2016) <https://forumvoordemocratie.nl/actueel/onderscheid-fvd-vnl-geenpeil>.
27. Verkiezingsprogramma FVD, <https://forumvoordemocratie.nl/verkiezingsprogramma>.
28. P. Lucardie. 'Nieuw met stip (3). Het Forum voor Democratie', *De Hofvijver* 6 (19 december 2016) nr. 70.
29. C. Rosman, 'Thierry Baudet, je houdt van hem of je verafschuwt hem', *Algemeen Dagblad* (18 maart 2017); 'Wie is deze belangrijkste intellectueel van Nederland? Portret Thierry Baudet', *NRC Handelsblad* (28 september 2016).
30. Eigen onderzoek Uitslagenkaart Tweede Kamerverkiezingen 2017 per stembureau. www.nrc.nl. Joost Smits, Frank van Dalen, Politieke Academie 2017.